

Государственное казенное общеобразовательное учреждение
Республики Дагестан «Бабаюртовская средняя школа-интернат №1»

Доклад на тему:

«КЪЫЙЫН СЁЗЛЕНИ АНГЛАТЫВ».

Онгаргъан кьумукъ тилден дарс береген муаллим
Адильсаидова Айда Керимовна

Орта билим алагъан школада адабият асарын охув, гиришив ишлер булан башлана. Шо ишлени муратгъа къуллукъ этивюн, маънасын, этилегени кюйлерин белгилемеге герекли бола. Кебюсю гъалда дарсны бир пайын, бир – бирде сав дарсны къуршайгъан гиришив ишлерден мурат-текстни тюз англамагъа онгайлы шартлар яратмакъ. Охувчуларда етдирип болмагъан англавланы олагъа бермек булан байлавлу болуп, къыйын сёзлени англамакъ масъаласы да арагъа чыгъа.

Къыйын сезлени англатыв тюрлю заманларда юрютюлме ярай.

- 1) Асарны охугъунча алда.
- 2) Охуп турагъан вакътиде.
- 3) Охуп битген сонг, чечивню вакътисинде.
- 4) Чечип битген сонг, сезлени уьстюнде юрюлеген айры иш гъисапда.

Къайсы буса да бир асарны охутма урунагъанда учитель англатылма тюшеген сезлени барын да белюкlege беле ва къайсы сезлени ишин не заманында англама герекни токъташдыра.

Къайсы сезлени белюгюн англама герекни масаласы, охулгъан текстни хасиятына къарап тюрлю кюйлерде чечиле.

Охувчуланы алданокъ англатылма тюшеген сезлери бар асарны охума гъазирлейгенде, учитель шу тюпдеги герсетивлеге тергев бермеге герек. Класда охулагъанда да, текстни чечегнеде де англама тийишли сезлени къююп, охугъунча англатылма герекли сезлени англатар.

Охувчуланы яхшы эсинде къалсын учун сезлени англатывну, янгы англатывланы беревню, хабар булан байлар. Мисал учун Къазакъны «Герменчиклер» деген йырын алайыкъ.

Охувчуланы шо асарны охума гъазирлейген гиришив лакъырда, шо йырны язма Къазакъны борчлу этген гъалланы айтагъанда охувчулар билмейдир деп ералагъан сезлени англама ярар. Шо сезлени шулай белюкlege белме герек

- 1) Тарихи сезлер: герменчик, диван, шавхал, бий, обзден, къул.
- 2) Яшав – аралыкъ сез: атолла, аристант, ашна, ясавул, эжел.
- 3) Сез оборотлар: асхартав, ич бушлу, терсейген гюн, гюн батмыш
- 4) Ерлени, шагъарланы атл: Шава, Минск ва ш.б.

Сезлени шулай белюкlege айырмакъ охувчулагъа шо сезлени тынч ва тюз англама кемек эте. Гъар сезге, ярашылышына, тилде къолланагъан кююне къарап, айры- айры ювукълашма герекли бола. Диван, шавхал, къул

деген сезлени англатмакъ учун феодализм яшав къайдаланы эсге салма , атоллау деген сезню англатмакъ учун шо сезню аты уллу (сыйлы, абурлу) деген гесеклеге айырып , ай артылмыш деген сез азербайджан тилни таъсирини тюбюне тюшегенни айтма тюше.Ясавул, эжел деген йимик ,асгер ,бурунгу деген синонимлери булан англатмакъ таманлыкъ эте буса да , ич бушлу, гереси ишлер йимик сез оборотланы гъакъында терен ойлашма тюше .Ич бушлу деген сезлени Къзакъны усталыгъы яратган ,неологизмлерден болгъандыр деп ерукълайбыз.

Бушду деген ишлик ,бушлу деп сыпатлыкъ къалипде къолланып,башгъа ерде герюнмей.Гереси ишлер дегендеги гереси деген сезлени синоними , шу ерде алда язылган ишлер деген маънаны береген эсгиленген сез .

Шава ,Минск йимик сезлени англатмакъ учун карталардан,охувчулар географиядан алган билимлерден пайдаланма герек .

Озокъда , охулган асарны англамакъ учун охувчуланы гъазирлейген гиришив лакъырда шолай сезлени яратывлары ва къолланывлары булан долана туруп, аслу муратдан арек тюшме ярамай, амма шолай сезлени гиришив лакъырда онгайлы къоллап охувчулагъа тынч англатмакъ учун учитель шо сезлени терен билме борчлу бола .Шо сезлени охувчуланы сезлюклеринде де яздырып ,дарсны арты узатылып. Гъар охувчуну озюню айры тетрады балма тюше .Шолай ишлер яшланы билимин артдырылда уллу къошум .Къыйын сезлени англатыв иш гиришив ишлеге гире .Нечик оьтгерилсе де,яшлагъа янгы билимлени бере ,оланы англавларын артдыра , сез байлыгъын бай эте.